
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 355.233.1:355.457 (477)

Леся Олександрівна БАЛАГУР,
*старший викладач кафедри тактики прикордонної служби
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ ДО УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано основні підходи до трактування проблеми підготовки до управлінської діяльності, зокрема розглянуто роботи, де йдеться про сутність та функції управління, його значення в суспільно-му житті та військових структурах, а також праці, в яких окреслено пріоритетні напрями формування та розвитку готовності офіцерів до управлінської діяльності.

Ключові слова: управління, підготовка, управлінська діяльність, офіцери-прикордонники.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час управління є важливою сферою життя суспільства, що дозволяє суттєвим чином підвищити його ефективність. Значимість управління полягає у тому, що воно допомагає встановлювати організаційно-економічні, соціально-психологічні й правові відносини суб'єктів й об'єктів суспільних відносин. Система управління в ДПСУ складається із декількох взаємопов'язаних підсистем управління різних рівнів. Управління органами

охорони державного кордону – це цілеспрямована діяльність начальника відділу прикордонної служби і його заступників, що ґрунтується на законодавстві про державний кордон України і принципах охорони кордону, щодо підтримки постійної готовності органу охорони державного кордону до дій, організації оперативно-службової діяльності з охорони кордону та керування органом охорони державного кордону при виконанні поставлених завдань шляхом ефективного використання наявних сил і засобів. Управлінська діяльність – найбільш активний елемент професійної діяльності офіцера-прикордонника, зміст якої впливає з вимог і основних закономірностей діяльності з охорони державного кордону. Отже, в сучасних умовах для ефективного виконання персоналом органів охорони державного кордону завдань з охорони державного кордону важливе значення має належне управління, а підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону є актуальним педагогічним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Початок наукового зацікавлення теорією управління припадає на кінець XIX ст. і пов'язаний з іменем французького інженера, керівника гігантської добувної й металургійної компанії А. Файоля. Завдяки А. Файолю управління стали вважати особливою специфічною діяльністю. Пізніше ці проблеми почала вивчати особлива прикладна міждисциплінарна наука – “психологія управління”. Вчені-економісти Ф. Тейлор, Ф. Гілбрет, Л. Гілбрет, Г. Гантт, М.-П. Фоллетт, Е. Мейо та інші розглядають управління як специфічний вид суспільної діяльності, що має забезпечувати узгодженість, чіткий взаємозв'язок і взаємодію між складовими частинами системи, її планомірний розвиток.

У психології проблеми управління почали активно досліджувати з другої половини XIX ст. Основоположником психології праці та організаційної психології прийнято вважати німецького психолога Г. Мюнстерберга, який у праці “Психологія та промислова ефективність” узагальнив і систематизував психологічні проблеми праці, започаткувавши розвиток психотехніки. Загалом в історії зарубіжної психології праці та органі-

заційної психології виокремлюють етап наукової організації праці, етап людських відносин, індивідуально-психологічний етап, трансперсональний етап та інформаційний етап, а серед основних галузей знань – психологію праці, психологію персоналу та організаційну психологію. Найвідомішими представниками цієї галузі знань можна назвати авторів, які вивчали феномен організаційної чи корпоративної культури. Це насамперед Д. Грейвс, Т. Діл, А. Кеннеді, Дж. Коттер, С. Коссен, Д. Мацамуто, У. Оучі, С. Роббінс та ін.

У Радянському Союзі проблеми психології праці та управління активно почали досліджувати з другої половини 50-х років ХХ ст. Учені вивчали питання професійного добору, професійного навчання, соціально-психологічної атмосфери колективу, стилю керівництва (Є. Климов, М. Левітов, Б. Ломов, В. М'ясищев та ін.). У психології (загальній психології, соціальній психології, психології управління) та соціології предметом уваги є діяльність керівників (менеджерів), їх основні управлінські функції, дослідження психологічних аспектів діяльності людини, групи й організації загалом.

Проблеми управління у військовій сфері стали предметом ґрунтовних досліджень також з кінця ХІХ ст. У військовій сфері управління розглядають (Т. Бульба-Боровець, О. Греков, М. Драгомиров, М. Омелянович-Павленко, Л. Рендулич та ін.) як один з основних факторів досягнення перемоги. Головним завданням військового управління дослідники називають забезпечення повного використання потенційних можливостей військ, сил і засобів з метою успішного й своєчасного виконання поставлених перед ними завдань як у мирний, так і у воєнний час. Проте на сьогодні недостатньо вивченими є питання щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону.

Метою статті є розкриття проблем підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону у педагогічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час проблеми підготовки фахівців до управлінської діяльності є також предметом посиленої уваги військових педагогів. Результати аналізу наукових джерел

засвідчили, що на сьогодні проблеми управління вчені вивчають за кількома напрямками.

Першу групу становлять джерела, присвячені вивченню управління як суспільно-соціального феномену, його сутності, змісту, структури, а також праці, що розглядають проблеми управління військами та ДПСУ. Предметом наукового аналізу в цих працях є питання розвитку військового управління, тенденції й протиріччя розвитку управлінської сфери організації військ. У цих роботах визначено також найбільш загальні підходи до аналізу управління у військовій сфері. Це роботи М. Кабачинського, С. Краснопира, М. Литвина, А. Семенченка та ін.

Зокрема М. Кабачинський досліджував різні аспекти управління охороною кордонів та організації прикордонних військ України протягом тривалого історичного періоду. Учений дослідив процес формування етнічної та державної території України, розвиток прикордонних структур на різних етапах історії. Автор доводить, що прикордонні структури нашої держави мають тисячолітню історію, стверджуючи, що досвід і традиції є тим “підмурком, який є основою справедливих кордонів, ефективної службово-бойової діяльності вартових державних рубежів” [6, с. 4].

М. Литвин у праці “Інтегроване управління кордонами” розглядає теоретико-методологічні засади управління та координації діяльності органів державної влади з питань гарантування прикордонної безпеки як складової національної безпеки України, розвитку інформаційної й технічної складової охорони кордону, удосконалення організації оперативно-службової діяльності прикордонних органів та підрозділів [7, с. 3].

Загалом у зазначених працях визначено, що військове управління є специфічним видом суспільної діяльності, а офіцери – специфічною соціально-професійною групою, ключовою ланкою військової організації. Саме офіцери-прикордонники покликані передавати з покоління в покоління й підтримувати військові традиції належного захисту кордонів держави та культури управлінської діяльності. Праця офіцера-прикордонника важлива для суспільства, є видом соціально корисної й необхідної професійної діяльності, що покликана забезпечувати ефективну охорону державних кордонів.

До другої групи можна зарахувати праці, де досліджуються питання сутності й змісту управлінської діяльності, різні аспекти ефективності професійної та управлінської діяльності, відмінності між керівництвом та управлінням та ін. Зокрема теоретико-методологічні аспекти управлінської діяльності розкрито в працях П. Корчемного, Р. Кричевського, С. Максименка, Б. Олексієнка, Л. Орбан-Лембрик, Б. Паригіна, А. Урбановича, В. Ягупова та ін. Ці учені вивчають філософські, культурологічні, соціологічні, історичні, антропологічні аспекти управлінського впливу, розкривають сутнісні характеристики управлінської діяльності. Учені трактують управління як явище, властиве організованим спільнотам, найважливішим способом інтеграції групової, колективної й масової діяльності.

Дослідники С. Максименко та Б. Олексієнко однією з важливих складових загального управління називають морально-психологічне забезпечення службової діяльності прикордонників, яке здійснюють керівники усіх рівнів. На думку вчених, начальник має служити для підлеглих прикладом суворого дотримання моральних норм поведінки, бездоганного виконання вимог законів, Військової присяги, прикордонних статутів та своїх службових обов'язків. Він зобов'язаний організовувати навчання і виховання прикордонників, підвищувати рівень їх прикордонної майстерності, підтримувати службову дисципліну та правопорядок у середовищі прикордонників. Усе це вимагає від керівника значних організаторських здібностей, глибоких знань і вмінь застосовувати на практиці різноманітні форми, методи, засоби та прийоми морально-психологічного впливу на прикордонників [8, с. 48, 49].

Психолог О. Сафін здійснив соціально-психологічний аналіз управлінської діяльності військового керівника, дав соціально-психологічну характеристику діяльності українського командира, охарактеризував соціально-психологічний профіль командира як управлінця. Важливою передумовою ефективності управлінської діяльності командира дослідник називає поєднання як об'єктивних складових частин управлінської діяльності, так й індивідуально-особистісних передумов у структурі особистості керівника [10, с. 50].

Окрім цього, вчені вивчають управлінську діяльність як суспільно-соціальний феномен, намагаються розкрити її сутність та функції.

Дослідники А. Деркач, А. Маклаков, О. Сафін, В. Ягупов та ін. визначили, що однією з найважливіших складових управління є робота з персоналом, управління людськими ресурсами. Дослідники роблять висновок, що про ефективність роботи керівника свідчить співвідношення витрат сил організації й досягнутих результатів. Мета управління – така організація діяльності, коли за мінімальної витрати сил досягаються найбільші результати. Відповідно, головним предметом управлінської діяльності є такі найбільш ефективні засоби впливу, при яких дотримується баланс економії сил і результативності.

До третьої групи можна зарахувати дослідження, де обґрунтовано значимість готовності до управлінської діяльності офіцера, проаналізовано різноманітні якості офіцера, необхідні для управлінської діяльності. Про значимість готовності до управлінської діяльності офіцера йдеться у роботах О. Барабанщикова, В. Варварова, В. Вдовюка, П. Городова, В. Давидова, М. Драгомирова, В. Іванова, Б. Теплова та ін.

Зокрема Б. Теплов у роботі “Розум полководця” звернув увагу на важливість різних особистісних рис військового керівника, необхідних для управління великими групами людей. Учений детально характеризує такі якості, як сильний розум та сильна воля (сила характеру, мужність, рішучість, енергія, заповзятливість і т. п.). Сформованими у полководця, на думку дослідника, має бути також максимальна ініціатива й здатність підпорядковувати своїй волі волю ворога [11].

Командувач військ Київського військового округу, потім Київський, Волинський та Подільський генерал-губернатор М. Драгомиров основою управління військами називав дисципліну, трактуючи її як неухильне виконання всіх наказів. Разом з тим він намагався розвивати у своїх підлеглих уміння мислити, самостійно приймати рішення, одночасно заперечуючи бездумне виконання. На його думку, офіцер має бути терплячим, стриманим, поважати інші думки, радіючи найменшим проблискам оригінальної думки, підтримувати і розвивати їх” [3].

У наш час військовий педагог О. Діденко зазначає, що військова діяльність з огляду на складність та різноманіття вимагає від офіцерів максимального прояву творчих здібностей. Дуже часто у діяльності прикордонника виникають непередбачені випадки, врахувати які при плану-

ванні досить важко. У таких ситуаціях офіцери повинні уміти помічати нове, вчитися передбачати події та впливати на їх хід, швидко оцінювати обстановку та творчо застосовувати свої знання для прийняття рішення [2].

Учений В. Іванов вважає, що для того, щоб підтримувати високу бойову готовність підрозділів, командир повинен володіти великим запасом професійних знань, умінь та навичок, він повинен бути компетентним. Дослідник підкреслює, що офіцер повинен швидко орієнтуватися в будь-якій обстановці, логічно мислити, чітко викладати свої рішення. Він повинен володіти розвинутим тактичним мисленням для того, щоб максимально використовувати можливості підпорядкованих йому сил та засобів [5, с. 12].

Військовий педагог В. Давидов зазначає, що управлінський вплив офіцера визначається його авторитетом. Для управління важливе значення має не влада, а авторитет. Авторитет офіцера, на думку В. Давидова, – це ступінь його впливу на підлеглих, що ґрунтується на визнанні ними його особистісних якостей, на довірі та повазі до нього. Учений підкреслює, що авторитет виявляється насамперед в усвідомленому підпорядкуванні офіцеру та всебічній підтримці його діяльності [1, с. 112, 113].

Психолог А. Маклаков також вважає, що однією з основних рис офіцера-керівника є сформованість лідерських якостей, його авторитет серед підлеглих. “Тільки авторитетний керівник може організувати життя та діяльність колективу, спрямовувати його зусилля на вирішення головних завдань, попереджувати нездорові явища в психології колективу, навчати та виховувати підлеглих. У військових колективах авторитету керівника належить ключова роль, яка відповідно до специфіки організації неможлива без підпорядкованості волі мас волі однієї людини” [9, с. 236, 237]. Керівник, на думку вченого, повинен уміти швидко приймати рішення, мати тверду волю, організаторські здібності, уміти впливати на підлеглих [9, с. 237].

Загалом військові дослідники підкреслюють значення ролі офіцерів як військових керівників у суспільному розвитку України, важливість відповідного управлінського впливу на різні категорії військових фахів-

ців та необхідність сформованості їх ціннісних орієнтирів і духовно-моральних якостей. Учені звертають увагу на залежність ефективності управління від особистісних рис суб'єкта-керівника.

Четверта група – це роботи вчених щодо визначення пріоритетних напрямів формування та розвитку готовності офіцерів до управлінської діяльності. Серед цих робіт слід вказати на дослідження таких учених, як А. Галімов, Ю. Дем'янюк, О. Матеюк, В. Назаренко, Ю. Сердюк, В. Уліч, Н. Черноусенко та ін. Проблеми управлінської культури та компетентності офіцерів розглядали такі дослідники, як С. Краснопир, О. Луцький, О. Матвеев, В. Мешалкін, М. Тарнавський та ін. Загалом дослідники звертають увагу на соціально-філософські проблеми управління, умови відповідного добору персоналу, напрями удосконалення підготовки управлінських кадрів, особливості формування різних складових готовності до управлінської діяльності.

Окремо слід звернути увагу на зарубіжний досвід організації підготовки до управлінської діяльності. За кордоном формування готовності до управлінської діяльності вважають складовою належної підготовки до виконання завдань професійної діяльності. У США діє також Інститут керівників правоохоронних органів (LELI) Федерального центру підготовки співробітників правоохоронних органів (FLETC) (штат Джорджія). Тут готують керівників, менеджерів і працівників правоохоронних органів, насамперед Митно-прикордонної служби США та Міжнародної правоохоронної академії. Звертається увага на організацію взаємодії при виконанні завдань професійної діяльності. При цьому готовність до управлінської діяльності, поряд з технічною, фізичною та психологічною, вважають важливою складовою професійної готовності.

У західноєвропейських країнах активно діє Європейське агентство з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу (FRONTEX). Своєю метою Агентство називає зміцнення та координацію співробітництва між національними прикордонними органами. При організації навчання персоналу FRONTEX розробляє загальні навчальні стандарти та навчальні програми, здійснює підготовку інструкторів/тренерів національних прикордонних служб, організовує і проводить початкове навчання прикор-

донників та навчальні курси підвищення кваліфікації старших офіцерів-прикордонників [4, с. 56].

У розробленій агенцією FRONTEX в рамках співпраці країн-членів Європейського Союзу та асоційованих членів Шенгенської зони Уніфікованій програмі підготовки прикордонників країн Європейського Союзу передбачено здійснювати підготовку прикордонників відповідно до моделі інтегрованого прикордонного менеджменту. Особливого значення надано вивченню прикордонниками системи інтегрованого управління кордонами (розділ 2.1.1). Передбачено, що прикордонник повинен розуміти, дати визначення й пояснити переваги системи інтегрованого управління кордонами, виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог системи інтегрованого управління кордонами, яка визначає загальні принципи діяльності з охорони кордонів у Європейському Співтоваристві.

Важливого значення надано умінню прикордонників організовувати взаємодію для виконання професійних завдань. Зокрема визначено, що прикордонник повинен знати різні системи й стилі лідерства, у тому числі їхні переваги й недоліки, знати специфіку динаміки групової діяльності, пояснювати базові принципи динаміки групової діяльності, аналізувати процеси групової взаємодії, уміти виявляти переваги й недоліки різних систем і стилів лідерства в різних ситуаціях, адаптуватися до вимог системи лідерства в певній ситуації. Підкреслюється також важливість уміння прикордонників контролювати процеси динаміки групової діяльності, діяти як член команди, взаємодіяти в різних ситуаціях, пов'язаних з виконанням функцій з охорони кордону, наприклад при затримці або проведенні опитування (розділи 1.3.7 та 1.3.10) [12].

Як бачимо, у всіх цих випадках йдеться про вимоги до професійної підготовки прикордонників насамперед щодо уміння організовувати взаємодію у колективі з метою ефективного виконання завдань професійної діяльності. Загалом аналіз досвіду підготовки офіцерів правоохоронних та прикордонних органів зарубіжних країн до управлінської діяльності засвідчує, що там великого значення надають формуванню та розвитку в офіцерів стійких управлінських умінь і навичок.

Висновки. Аналіз наукової літератури показав, що всі дослідження з проблем управління можна розділити на кілька груп. До першої можна зарахувати ті, у яких досліджено проблему управління як суспільно-соціального феномену, розглянуто проблеми управління військами та ДПСУ, тенденції й протиріччя розвитку управлінської сфери організації військ (М. Кабачинський, С. Краснопир, М. Литвин). Друга група наукових досліджень розглядає питання сутності й змісту управлінської діяльності, різні аспекти ефективності професійної та управлінської діяльності, відмінності між керівництвом та управлінням (П. Корчемний, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, О. Сафін). Третя група досліджень (М. Драгомиров, В. Іванов, А. Маклаков, Б. Теплов, Ю. Царьов) – це аналіз різних аспектів готовності до управлінської діяльності офіцера, різноманітних якостей керівника, необхідних для управлінської діяльності. До четвертої групи (О. Луцький, Ю. Сердюк, М. Тарнавський, В. Уліч) можна віднести роботи, що стосуються власне досліджень шляхів підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управлінської діяльності, визначення пріоритетних напрямів формування та розвитку готовності офіцерів до управлінської діяльності.

Дослідники розглядають управлінську діяльність як суспільно-соціальний феномен, що забезпечує безперервне підвищення ефективності діяльності у суспільному, політичному, господарському житті. Педагоги та психологи трактують сутність управління у контексті діяльнісного підходу. При характеристиці управлінської діяльності у цьому аспекті виділяють функціональну систему блоків (мотив, мета, планування, переробка інформації, формування концептуальної моделі, прийняття рішення, дія, перевірка результатів і корекція дій) або етапів (цілепокладання, виявлення ситуації, формулювання проблеми, розробка рішення). Належну підготовку до управлінської діяльності вчені розглядають як важливу умову ефективного виконання завдань з охорони державного кордону.

З огляду на це **перспективами подальших розвідок у цьому напрямі** є дослідження особливостей діяльності з управління основними підрозділами охорони державного кордону та основних вимог щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управлінської діяльності.

Список використаної літератури

1. Давыдов В. П. Офицер и солдаты : заметки о педагогическом мастерстве. – М. : Воениздат, 1989. – 199 с. (В помощь молодому офицеру).
2. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія / О. В. Діденко. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. – 407 с.
3. Драгомиров М. И. Избранные труды. Вопросы воспитания и обучения войск / М. И. Драгомиров ; под ред. Л. Г. Бескровного. – М. : Воениздат, 1956. – 686 с.
4. Жабенко О. В. Особливості навчальних програм FRONTEx з підготовки прикордонників у країнах Європейського Союзу / О. В. Жабенко // Науковий вісник Державної прикордонної служби. – 2013. – № 3. – С. 55–60.
5. Иванов В. П. Формирование личности офицера / В. П. Иванов. – М. : Воениздат, 1986. – 160 с.
6. Кабачинський М. І. Історія охорони кордонів України : монографія / М. І. Кабачинський. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2005. – 355 с.
7. Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами : підручник / М. М. Литвин. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. – 416 с.
8. Максименко С. Д. Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України : підручник / С. Д. Максименко, Б. М. Олексієнко. – Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2001. – 448 с.
9. Психология и педагогика. Военная психология : учеб. для вузов / под ред. А. Г. Маклакова. – СПб. : Питер, 2005. – 464 с.
10. Сафін О. Д. Психологія управлінської діяльності командира : навчальний посібник / О. Д. Сафін. – Хмельницький : Вид-во Академії ПВУ, 1997. – 149 с.
11. Теплов Б. М. Ум полководца (опыт психологического исследования мышления полководца по военно-историческим материалам / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1990. – 208 с.
12. Уніфікована програма підготовки прикордонників країн ЄС / Представлено агенцією FRONTEx в рамках співпраці країн-членів ЄС і асоційованих членів Шенгенської зони. Copyright : агенція FRONTEx. – Варшава, Rondo ONZ 1, 2007. – 398 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2014.

Балагур Л. О. Подготовка будущих офицеров-пограничников к управлению основными подразделениями охраны государственной границы как предмет научных исследований

В статье проанализированы основные подходы к трактовке проблемы подготовки к управленческой деятельности, в частности рассмотрены работы, где идет речь о сущности и функциях управления, его значении в общественной жизни и военных структурах, а также труды, в которых очерчены приоритетные направления формирования и развития готовности офицеров к управленческой деятельности.

Ключевые слова: *управление, подготовка, управленческая деятельность, офицеры-пограничники.*

Balahur L. O. Training of future officers-border guards to the management of basic border protection units as subject of scientific research

The article deals with analysis of main approaches to interpretation of the problem of training for management activity as well as with consideration of works, dedicated to the essence and functions of management, its value in public life and military structures, and works, that outline priority directions of forming and development of officers' readiness to management activity.

The author found out, that to date researchers consider management activity to be a publicly-social phenomenon which provide continuous increase of efficiency of activity in public, political, economic life. Pedagogues and psychologists interpret essence of management in the context of operational approach. Characterizing management activity in this aspect they distinguish functional system of blocks (motive, aim, planning, processing of information, forming of conceptual model, decision-making, action, verification of results and correction of actions) or stages (object-setting, exposure of situation, formulation of problem, working out decision). Scientists consider proper training for management activity to be an important condition of effective implementation of tasks on the state border protection.

In general, it is determined in these works that the military management is a special type of social activity, and officers – are specific social professional group, a key part of the military organization. Especially officer-border guards

are called to pass from generation to generation and maintain military traditions adequate protection of borders and culture of management activities.

The work of officer-border guard is important for society and is the kind of socially useful and necessary professional activities which is designed to ensure effective protection of the state borders.

Analysis of scientific literature has showed that all researches on problem of management can be divided into several groups.

We can consider to the first group those where the problem of management as public and social phenomenon, the problems of management of troops and SBGS have been studied.

The second group of researches considers the question of nature and content of management activity, various aspects of the effectiveness of professional and administrative activity, the differences between leadership and management.

The third group of researches – is an analysis of various aspects of preparedness for the management of an officer, a variety of qualities of leader needed for management activities. A fourth group includes works which are related to their research ways of training of future officers-border guards to management activity, identification of priority areas of formation and development of officers' readiness for management activities.

Keywords: *management, training, management activity, border guard officers.*